

Олександр СЕРЕДИНСЬКИЙ
кандидат історичних наук,
заступник начальника відділу
інформації та використання документів
Державного архіву Миколаївської області,
Миколаїв, Україна,
e-mail: seredinskiy.arhiv@ukr.net

ЧЕРВОНИЙ ТЕРОР НА МИКОЛАЇВЩИНІ В 1919 РОЦІ

Тема червоного терору на Миколаївщині у 1919 році є практично недослідженою. Вивчення проблеми, яка розглядається у цій статті, є необхідним і актуальним у зв'язку з новими концептуальними підходами до вивчення питання червоного терору на території України в роки громадянської війни. Цей процес мав агресивний характер, а не був актом самозахисту, як стверджували радянські історики. Мета статті: комплексно проаналізувати процеси, пов'язані з виникненням більшовицького терору, охарактеризувати засоби й механізми терору, з'ясувати, що терор не зміг допомогти більшовикам утримати владу на Миколаївщині у 1919 році. Завдання дослідження: охарактеризувати економічний курс більшовиків під назвою «воєнний комунізм», що привів до масових селянських повстань на території Миколаївщини, визнати, що терор більшовиків мав агресивний характер проти цілих верств населення, які були поставлені поза закону, з'ясувати, що більшовицький терор опирався не на правові закони та судові органи, а виконувався з допомогою «надзвичайних комісій» та революційних трибуналів, охарактеризувати види покарання, пов'язані з червоним терором: примусові роботи, тюремне ув'язнення, масові розстріли, висвітлити наслідки більшовицького терору на Миколаївщині в 1919 році.

У статті автор наводить сумну статистику червоного терору на Миколаївщині й робить висновок, що червоний терор був агресивним, а не захисним явищем і був направлений проти цілих верств населення, яких більшовики оголосили поза законом; терор більшовиків опирався не на правову основу та судові органи, а виконувався з допомогою «надзвичайки» та революційного трибуналу; репресії більшовиків не допомогли їм утримати владу у 1919 році.

Ключові слова: терор; надзвичайна комісія з боротьби з контр-революцією; спекуляцією; саботажем; посадовими злочинами; революційний трибунал; каторжна тюрма; розстріли, повстання.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розбудови Української незалежної держави зріс інтерес наших співвітчизників до історичного минулого українського народу. Однак, незважаючи на значні успіхи українських вчених у вивченні історії нашої держави в останні роки, усе ж вона залишається ще недостатньо дослідженою. Особливо це стосується історії окремих регіонів нашої Батьківщини. Так, практично недосліджена тема червоного терору на Миколаївщині в 1919 році. Вивчення цієї проблеми, яка розглядається у цій статті, є

необхідним і актуальним у зв'язку з новими концептуальними підходами до вивчення питання червоного терору на території України в роки громадянської війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми роками проблемою червоного терору на території колишнього СРСР займалися український історик Сергій Білокінь¹ та дослідник Йорг Баберовскі². Розглядаючи у своїх роботах тему червоного терору в роки громадянської війни, вони на протигагу радянським історикам стверджували, що червоний терор аж ніяк не був актом самозахисту, був спрямований не проти чинного опору, а проти цілих верств населення, яких оголосили поза законом: дворян, поміщиків, офіцерів, чиновників, священників, «куркулів» тощо. При цьому для більшовиків не мало значення, як ці категорії населення ставилися до революції. Ворог не знав, що він є ворогом, ворог існував лише в голові комуністів. Саме через те більшовицький терор став таким масовим і жахливим. Виконавцями терору стали «надзвичайні комісії» та революційні трибунали. Як писав заступник Ф. Дзержинського М. Лацис: «Ми не ведемо боротьбу проти окремих осіб. Ми винищуємо буржуазію як клас. Не шукайте під час слідства матеріалів і доказів того, що звинувачений діяв словом і ділом проти рад. Перше питання, котре ви повинні йому поставити – до якого класу він належить, яке в нього походження, виховання, освіта або професія. Ці питання і мають визначити долю звинуваченого, у цьому полягає сенс і суть червоного терору³. У розв'язанні терору винні не жертви цього терору, як твердили більшовики, а насправді цей терор розпочався ще до того, як почався широкий опір, і був цей терор агресивним, а не захисним⁴. Червоному терору на території України у роки громадянської війни також приділив увагу Сергій Зятьєв у своїй статті «Червоні упирі»⁵. Окремі події про червоний терор на території Миколаївщини у 1919 році висвітлені у книзі Мельгунова Сергія Петровича⁶. У публікації старшого наукового співробітника Миколаївського обласного краєзнавчого музею Піскурьова Сергія Євгеновича приділено увагу визначенню дати загибелі миколаївського градоначальника Мязговського Олександра Івановича в 1919 році⁷.

Автор статті «Червоний терор на Миколаївщині у 1919 році» поставив такі **наукові завдання**: 1. Охарактеризувати економічний курс більшовиків під назвою «воєнний комунізм», що привів до масових селянських повстань на території Миколаївщини; 2. Визнати, що терор більшовиків мав агресивний характер проти цілих верств населення, які були поставлені поза законом; 3. З'ясувати, що терор більшовиків опирався не на правові закони та судові органи, а виконувався з допомогою «надзвичайних комісій» та революційних трибуналів; 4. Охарактеризувати види покарання, пов'язані з червоним терором: примусові роботи, тюремне ув'язнення, масові розстріли; 5. Висвітлити наслідки більшовицького терору на Миколаївщині в 1919 році.

Мета цієї статі: комплексно проаналізувати процеси, пов'язані з виникненням більшовицького терору, охарактеризувати засоби й механізми терору, з'ясувати, що терор не зміг допомогти більшовикам утримати владу на Миколаївщині в 1919 році.

Виклад основного матеріалу. 15 березня 1919 року в Миколаєві була установа радянська влада⁸. З перших же днів до основної маси населення більшовики застосовували репресивну політику «диктатури пролетаріату». Підкорюючись рішенню виконавчого

¹ Білокінь С. Масовий терор як засіб державного управління в СРСР, 1917–1941 рр.: джерелознавче дослідження. К. : Укр. пропілеї, 2016. 694 с.

² Баберовскі Й. Червоний терор. Історія сталінізму / Пер. з німецького. К. : К. І. С., 2007. 248 с.

³ Там само. С. 31–32.

⁴ Білокінь С. Масовий терор... С.180

⁵ Зятьєв С. Червоні упирі // Військо України. 2018, № 9. С. 56.

⁶ Мельгунов С. Красный террор в России. Симферополь «Таврия», 1991. С. 132, 150, 155, 182, 193.

⁷ Піскур'єв С. К вопросу о дате гибели вице-адмирала, бывшего командира Николаевского порта и Николаевского градоначальника А. И. Мязговского по документам ГАНО // VII Миколаївська обласна краєзнавча конференція «Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження». Миколаїв : Можливості Кіммерії, 2008. С. 6–17.

⁸ Николаевщина в годы иностранной военной интервенции и гражданской войны (март 1918 г. – декабрь 1920 г. Документы и материалы. Херсон. Книжно-газетное издательство, 1962. С. 112.

комітету Ради робітничих депутатів м. Миколаїв від 20 березня 1919 року, Миколаївська міська дума на засіданні 22 березня 1919 року прийняла постанову про передачу всіх міських справ Миколаївській Раді робітничих депутатів із 24 березня, тобто більшовики фактично примусили Миколаївську міську думу розпуститись⁹. Спираючись на військово-революційні комітети (ревкоми), що створювалися на місцях, на комітети бідноти, більшовики за російським сценарієм почали впровадження економічного курсу під назвою «воєнний комунізм». Новий економічний порядок передбачав націоналізацію всіх підприємств, заборону свободи торгівлі, згортання грошового обігу, започаткування карткової системи розподілу продуктів, мілітаризацію народного господарства, встановлення державного контролю за виробництвом, запровадження загальної трудової повинності, уведення продовольчої розкладки, яка передбачала запровадження монополії на торгівлю хлібом, штучне утримання твердих цін, формування продовольчих загонів для примусової хлібозаготівлі.

Українські селяни не сприйняли таку політику і навесні 1919 року селянські повстання охопили більшу частину території Півдня України від Черкас та Катеринослава до Херсона та Миколаєва¹⁰. На початку травня 1919 року більшовики з допомогою Кримського полку придушили повстання селян у с. Пересадівка (нині Вітовського району Миколаївської області). Чотирьох керівників повстання було заарештовано та відправлено до Миколаєва¹¹.

В останні дні березня 1919 року в Миколаєві розпочалися арешти. У квітні були заарештовані Покровський Андрій Георгійович – миколаївський градоначальник 1916–1917 років, Юренев Борис Олександрович – колишній директор суднобудівного заводу «Наваль» та інші представники «буржуазних» верств населення міста. Юренева Б. О. було вбито конвоєм під час супроводу до тюрми після допиту в «надзвичайці»¹². С. П. Мельгунов пише: «У Миколаївських Н. К. та Трибуналі відбувалися систематичні оргії. У них примушували приймати участь і жінок, які приходили з проханням з'ясувати долю родичів, за участь заарештовані одержували волю»¹³.

Репресії з боку радянської влади обрушилися в першу чергу на «буржуазні» елементи міського населення та «куркулів» на селі. Наказом Миколаївського військового комісара від 13 травня 1919 року було оголошено «обов'язкову загальну мобілізацію громадян, які мешкали в місті Миколаєві, експлуатуючих та експлуатованих чужий труд та живущих на нетрудові прибутки у віці від 20 до 40 років, для робіт по укріпленню міста... Особи, які ухиляються або допомагають ухиленню від мобілізації, будуть притягнуті до відповідальності по законам воєнного часу, як вороги народу...»¹⁴. Згідно з постановою Миколаївського виконавчого комітету у червні 1919 року комунальний відділ провадив мобілізацію місцевої «буржуазії» на прибирання вулиць, майданів та міських канав¹⁵. На очаківську «буржуазію» була накладена контрибуція на 2 млн крб.¹⁶

У квітні 1919 року у Миколаєві був створений революційний трибунал¹⁷. У положенні про революційний трибунал було зазначено: «Революційні трибунали засновуються зі спеціальною метою з розгляду справ про контрреволюційні та всякі інші діяння, які направлені проти всіх завоювань жовтневої революції і направлених до ослаблення сили та авторитету Радянської влади. Відповідно до цього трибуналам надається нічим необмежене право у визначенні міри репресії. Заперечення підсудності по справам, які прийняті до

⁹ Державний архів Миколаївської області (далі – ДАМО). Ф. 216. Оп. 3. Спр. 16. Арк. 3.

¹⁰ Бойко О. Історія України. Посібник для студентів вищих навчальних закладів. К. : Видавничий центр «Академія», 1999. С. 310–312.

¹¹ // Известия. Миколаїв, 6 травня 1919 р. № 32.

¹² ДАМО. Ф. 250. Оп. 5. Спр. 772, 1115; // Известия. Миколаїв, 17 квітня 1919 р. № 21.

¹³ Мельгунов С. Красный террор в России. Симферополь : Таврия, 1991. С. 193.

¹⁴ // Известия. Миколаїв, 13 травня 1919 р. № 39.

¹⁵ // Известия. Миколаїв, 20 червня 1919 р. № 65.

¹⁶ Николаевщина ... С. 140.

¹⁷ ДАМО. Ф. Р-153. Оп. 2. Спр. 570. Арк. 25.

революційного трибуналу, не допускаються»¹⁸. Революційним трибуналам дозволялося розглядати справи в судовому засіданні при наявності трьох членів у складі присутності¹⁹. За станом на 14 червня 1919 року до Миколаївського трибуналу надійшло 236 справ, із них: посадових злочинів – 135, спекулятивних – 77, контрреволюційних – 13, інших – 11²⁰.

Ще страшніше за революційні трибунали були надзвичайні комісії із боротьби з контрреволюцією, спекуляцією, саботажем, посадовими злочинами, які взяли на себе право на розстріли. 16 березня 1919 року була створена Херсонсько-Миколаївська губернська надзвичайна комісія з центром у місті Миколаєві. Розташовувалась комісія у будинку по вулиці Мала Морська, 1. У містах губернії – Херсоні та Єлисаветграді були створені повітові надзвичайні комісії. Уповноважений робоче-селянським урядом України в містах Миколаїв, Херсон та їх районах Й. Скляр наказом від 18 квітня 1919 року розпорядився: «Надзвичайним комісіям і комендантам міст наказую: 1) Самим рішучим, енергійним способом боротися зі всіма провокаційними чутками та ведучими контрреволюційну, антисемітську пропаганду, розстрілювати їх на місці. 2) Установити самий пильний нагляд за джерелами та осередками всіх провокаційних чуток, як базар, торгові ряди тощо»²¹. Першим «клієнтом» Миколаївської «надзвичайки» став полковник Димов, заарештований 22 березня 1919 року, останнім – селянин Сергій Чернов, заарештований 11 серпня 1919 року²².

У травні 1919 року на Півдні України антибільшовицьке повстання підняв начдив радянських військ, у минулому отаман військ Директорії УНР Григор'єв. У своєму універсалі від 9 травня 1919 року він закликав український народ: «Бери владу в свої руки. Хай не буде диктатури ні окремої особи, ні партії! Хай живе диктатура працюючого люду, хай живуть мозоляві руки селянина та робітника! Геть політичних спекулянтів! Геть насильництво справа, геть насильництво зліва! Хай живе влада рад народу України!». Григор'євцям вдалося захопити Катеринослав, Черкаси, Кременчук, Херсон²³.

З 24 до 28 травня 1919 року загопи Григор'єва утримували в своїх руках Миколаїв, захопивши його з допомогою анархічно налаштованих матросів. У ці дні повстанці стратили голову Херсонсько-Миколаївської губернської надзвичайної комісії садиста С. М. Гуткіна (Абашидзе). Миколаївський революційний трибунал та Миколаївська «надзвичайка» були розігнані. У с. Нечаяне (Козлово) піднялося антибільшовицьке селянське повстання, під час котрого вбили уповноваженого Українського Радянського уряду по Херсону та Миколаєву Й. Скляра та інших миколаївських комуністів (всього 16 осіб), які відступили з Миколаєва.

Однак помилкове гасло Григор'єва «Україна – для українців» відлякувало значну кількість потенціальних прихильників, а традиційна для його військ практика мародерства та погромів не сприяла консолідації сил повстанців та зростання їхніх лав. Більшовики, отямившись, перейшли в наступ та розбили війська Григор'єва. Миколаївським комуністам за допомогою червоноармійських загонів, які прибули з Одеси, вдалося вибити григор'євців із Миколаєва та придушити селянські повстання в с. Нечаяне (Козлово) та інших місцях. У липні 1919 року представники Миколаївської «надзвичайки» розстріляли Іванова-Казаква – одного з керівників селянського повстання у Нечаяному²⁴.

Наприкінці червня – у липні 1919 року становище більшовиків на Миколаївщині погіршилося у зв'язку з наступом білогвардійських денікінських військ. 28 червня 1919 року м. Миколаїв відвідав нарком України у воєнних справах М. Подвойський, який на пленарному засіданні Миколаївської Ради робітничих, червоноармійських та червонофлотсь-

¹⁸ // Известия. Миколаїв, 24 травня 1919 р. № 47, 31 травня 1919 р. № 48, 1 червня 1919 р. № 49, 4 липня 1919 р. № 77. Арк. 11.

¹⁹ ДАМО. Ф. Р-153. Оп. 2. Спр. 567. Арк. 18.

²⁰ ДАМО. Р-153. Оп. 2. Спр. 570. Арк. 36.

²¹ // Известия. Миколаїв, 18 квітня 1919 р. № 22.

²² // Южное слово, 4 жовтня, 1919 р. № 141.

²³ Бойко О. Історія України... С. 312–313.

²⁴ // Известия. Миколаїв, 24 травня 1919 р. № 47, 31 травня 1919 р. № 48, 1 червня 1919 р. № 49, 4 липня 1919 р. № 77.

ких депутатів заявив: «Ми повинні сміло кинути у пролетарські маси тривожний лозунг: «Соціалізм у небезпеці! Мирова революція у небезпеці!»... Всі на боротьбу за той лад, котрий зробить із рабів вільних людей і із господ – прах»²⁵. На Миколаївщині офіційно було оголошено про застосування червоного терору до ворогів революції. 28 червня 1919 року Миколаївською «надзвичайкою» був розстріляний віце-адмірал Олександр Іванович Мязговський, який у 1909–1916 роках був Миколаївським градоначальником. У провину йому поставили розстріл 11 липня 1914 року мирної робітничої демонстрації у Миколаєві. За контрреволюційну діяльність стратили представників поліцейських чинів Корецького (Кирецького) та Белецького (Билецького), генерала Замчалова, гласного цензової думи Грачова та гласного цензово-німецької міської думи Лазарева²⁶. Під час допитів адмірала Мязговського О. І. жорстоко били²⁷.

У липні 1919 року, у відповідь на білий терор, були розстріляні полковник Галашек, генерал-лейтенант Данилов (на зберіганні у держархіві Миколаївської області є особовий фонд генерал-лейтенанта Василя Миколайовича Данилова (ф. 306)), генерал-майор Котлубай (Котлубей) та полковник (за іншими даними капітан) Андріанов (Андреянов) Олексій, які повернулися із Франції. Жодних обвинувачень їм не було пред'явлено²⁸. В Одесі за розповсюдження контрреволюційних чуток розстріляли інженера Хрисанфа Михайловича Матвеева, який був Миколаївським міським головою у 1918 році²⁹. Мельгунов Сергій Петрович у своїй книзі «Красный террор в России. 1918–1923» зазначає, що свідки розповідали денікінській комісії про розстріли в Миколаєві у 1919 році під звуки духової музики³⁰. Розстрілювали військових, священників, купців, міщан, представників інтелігенції. Один зі свідків писав 21 серпня 1919 року денікінській комісії, яка розслідувала злочини більшовиків: «Особливо важке було положення робітників та селян, які не мали можливості відкупитися: їх розстрілювали на багато разів більше, ніж інтелігенції»³¹. Жертви піддавалися жорстоким тортурам. Той же С. П. Мельгунов писав: «Знайдені трупи облиті гарячою рідиною з опіками живота та спини, зарубленні шаблями, але не відразу, страченому навмисно наносились спочатку удари несмертельні з виключно метою катування. І де трупи не знаходились би у більш чи менш потайних місцях, повсюди вони носили такий же зовнішній вигляд. Будь то в Одесі, Миколаєві, Царицині»³².

Свідченнями масових розстрілів є дані метричних книг церков міста Миколаєва за 1919 рік: **по Полковій церкві** – генерал-майор Орест Густавич Котлубей (Котлубай) – 58 років, замучений «надзвичайкою» 20 липня, похований 06 вересня³³, **Семенівській церкві** – інженер-технолог Хрисанф Михайлович Матвеев – 52 років, вбитий 03 липня 1919 року, похований 08 вересня³⁴, **Новокупецькій церкві** – священник Архангело-Михайлівської церкви села Трикрат Єлисаветградського повіту Микола Ілліч Неплій – 36 років, розстріляний 08 липня «надзвичайкою» м. Вознесенськ, похований 21 вересня³⁵, **церкві при міській лікарні** – 8 осіб, розстріляні при каторжній тюрмі, поховані 21 серпня³⁶, **Грецькій церкві** – поручик Євген Сергійович Чорба – 28 років, жертва «надзвичайки», загинув 25 червня, похований 29 серпня; генерал-лейтенант Василь Миколайович Данилов – 59 років, жертва «надзвичайки», загинув 20 липня, похований 7 вересня; капітан Олексій Володимирович Андреянов (Андрианов) – 45 років, жертва «надзвичайки», загинув

²⁵ // Знамя коммунара, 30 червня 1919 р. № 3.

²⁶ Там само.

²⁷ Мельгунов С. Красный террор... С.150.

²⁸ // Известия. Миколаїв, 3 серпня 1919 р. № 103.

²⁹ // Известия. Миколаїв, 18 липня 1919 р. № 89.

³⁰ Мельгунов С. Красный террор... С.182.

³¹ Там само. С.132.

³² Там само. С.155.

³³ ДАМО. Ф. 484. Оп. 1. Спр. 1620. Арк. 43 зв.-44.

³⁴ ДАМО. Ф. 484. Оп. 1. Спр. 1562. Арк. 117 зв.-118.

³⁵ ДАМО. Ф. 484. Оп. 1. Спр. 1574. Арк. 106 зв.-107.

³⁶ ДАМО. Ф. 484. Оп. 1, спр. 1668. Арк. 199 зв.-200.

20 липня, похований 7 вересня; полковник В'ячеслав Іванович Галашек – 50 років, жертва «надзвичайки», загинув 20 липня, похований 07 вересня; відставний капітан 2-го рангу Павло Аполлонович Значко-Яворський – 53 років, вбитий більшовиками 18 травня, похований 12 вересня³⁷, **Старокупецькій церкві** – статський радник Олександр Федорович Грачов – 64 років, убитий комуністами 28 червня, похований 25 серпня; миколаївський купець Авраам Микитович Лазарев – 72 років, убитий Миколаївською «надзвичайкою» 15 червня, похований 25 серпня; віце-адмірал Олександр Іванович Мязговський – 64 років, убитий Миколаївською «надзвичайкою» 15 червня (за старим стилем), похований 25 серпня; титулярний радник Павло Семенович Билецький (Белецький) – 64 років, вбитий Миколаївською «надзвичайкою» 15 червня, похований 25 серпня; колезький асесор Тимофій Іванович Кирецький (Корецький) – 52 років, вбитий Миколаївською «надзвичайкою» 15 червня, похований 25 серпня; генерал-майор у відставці Іларіон Йосипович Замчалов – 65 років, вбитий Миколаївською «надзвичайкою» 28 червня (за новим стилем), похований 25 серпня³⁸, **церкви Святої Марії Магдаліни** – вбито міліцією та «надзвичайкою» 10 осіб³⁹, **Цвинтарній церкві** – вбиті комуністами у Варваровці 4 серпня та поховані 13 серпня – дворянин Петро Петрович Шепетько – 21 року; полковник Вячеслав Францевич Тишко – 47 років; селянин Франц Марціанович Пуж – 53 років; розстріляні «надзвичайкою» та поховані 15 серпня мічман Василь Васильович Жеватов – 26 років; лейтенант Сергій Олександрович Вітт – 26 років; розстріляний «надзвичайкою» 21 липня та похований 26 серпня Михайло Аполлонович Шмідт – 55 років; вбитий «надзвичайкою» 30 липня та похований 1 вересня дворянин Володимир Володимирович Єсипов – 40 років; вбитий комуністами 3 серпня та похований 1 вересня херсонський міщанин Олександр Андрійович Охрименко – 58 років; замучений «надзвичайкою» та похований 7 вересня підполковник Володимир Олександрович Рожко – 40 років; замучений 1 серпня «надзвичайкою» та похований 7 вересня миколаївський міщанин Стефан Іванович Курдюков – 27 років⁴⁰.

Миколаївською «надзвичайкою» 19 липня (за новим стилем) був вбитий священник хутора Мішкове Карпо Стефанович Малицький, 52 років, похований 25 серпня⁴¹. Одного хлопця 16 років розстріляли замість батька, який переховувався від арешту. Розстрілювали також помилково та через особисту помсту. Так, пристав Билецький (Билецький) був розстріляний за те, що до революції заарештував одного більшовика за вбивство, який у 1919 році став одним із керівників «надзвичайки».

Становище заручників, заарештованих більшовиками, було невизначеним. Їм не пред'являли жодних обвинувачень та утримували на випадок, коли буде потрібним розстріляти у відповідь на білий терор. Дружині генерала Данилова, яка клопоталась за арештованого чоловіка, відповіли, що ніяких обвинувачень йому не було пред'явлено, а участь генерала буде залежати від подальших успіхів Добровольчої армії. У результаті «таких успіхів» 2 серпня (за новим стилем) генерала Данилов, разом з іншими трьома офіцерами, було страчено⁴².

Денікіним була створена комісія з розслідування злочинів більшовиків. С. П. Мельгунов пише про результати роботи комісії щодо встановлення злочинів Миколаївської «надзвичайки»: «Комісії вдалося встановити цифру в 115 розстріляних; цифру явно зменшену – свідчить комісія – тому що не всі могили були знайдені: дві могили за повним розкладанням трупів виявились необстеженими; не обстежено і дно річки. Разом із тим Надзвичайна комісія опублікувала далеко не всі випадки розстрілів; нема відомостей і про розстріли дезертирів. Комісія змогла встановити відомості про соціальний склад загиблих лише у 73 випадках; вона розбила одержані дані на такі три групи: сама переслідувана група (купці, домовласники, військові, священники, поліція) – 25, із них 17 офіцерів; група трудової

³⁷ ДАМО. Ф. 484. Оп. 1. Спр. 1628. Арк. 189 зв.-191.

³⁸ ДАМО. Ф. 484. Оп. 1. Спр. 1651. Арк. 150 зв. – 152.

³⁹ ДАМО. Ф. 484. Оп. 1. Спр. 1591. Арк. 91 зв. – 92.

⁴⁰ ДАМО. Ф. 484. Оп. 1. Спр. 1603. Арк. 171 зв. – 174, 176 зв.-177, 179 зв. – 181, 182 зв. – 183.

⁴¹ ДАМО. Ф. 484. Оп. 1. Спр. 1651. Арк. 150 зв. – 151; 30, арк. 5.

⁴² Южное слово, 4 жовтня, 1919 р. № 141.

інтелігенції (інженери, лікарі, студенти) – 15; група робітничо-селянська – 33»⁴³. Із 690 арештантів Миколаївської каторжної тюрми основну кількість склали селяни (особливо наприкінці липня та на початку серпня під час придушення селянських повстань поблизу м. Миколаїв) та «буржуазія». За що розстрілювала Миколаївська «надзвичайка»? Є відомості на 86 осіб, із них: 45 – за контрреволюційну діяльність (тобто більше половини), 4 – у відповідь на білий терор, за спекуляцію – 1, за дезертирство – 1, за втечу з тюрми – 3, за різні карні злочини – 32⁴⁴. Масові розстріли відбувалися не тільки у м. Миколаїв, а і в інших місцях на території сучасної Миколаївської області. Так, згідно з метричною книгою **Свято-Троїцької церкви** м. Очаків за 1919 рік, були розстріляні: 1 травня – штаб-капітан Василь Антонович Воцилин, 25 років; 2 липня – священник Олександр-Невської церкви с. Тузли Діонісій Іванович Козачинський, 53 років; 3 липня – очаківський міщанин – Афанасій Григорович Чихун, 62 років; 3 серпня очаківський судовий пристав Володимир Пилипович Морозов, 36 років. Тіла розстріляних були скинуті більшовиками у колодязь⁴⁵. Така сумна статистика червоного терору на Миколаївщині в 1919 році.

Незважаючи на терор, боротьба проти більшовиків тривала. У червні 1919 року селянські повстанці діяли в районі с. Новополтавка⁴⁶, у серпні – у районі населених пунктів Нечаяне, Зульц, Ландау, Красне, Матвіївка. У жорстоких боях селянські повстання були придушені. Багато селян загинуло або їх кинули до Миколаївської каторжної тюрми⁴⁷.

18 серпня 1919 року денікінські війська захопили м. Миколаїв. Поміщикам повертали їхні маєтки, землю, інвентар. Робочий день на фабриках і заводах тривав 11–12 годин, заробітна плата була мізерною. Самостійність України не визнавалася у будь-якій формі. На території України, у тому числі на Миколаївщині, розпочалася боротьба вже проти денікінського режиму. Практику масових екзекуцій та розстрілів продовжив білий режим.

Висновки дослідження: 1. Основу джерельної бази статті складають архівні документи та друквані матеріали, що зберігаються в Державному архіві Миколаївської області; 2. Економічний курс більшовиків під назвою «воєнний комунізм» привів до масових селянських повстань; 3. Червоний терор був агресивним, а не захисним і був направлений проти цілих верств населення, яких більшовики оголосили поза законом: дворян, поміщиків, чиновників, офіцерів, священників, «куркулів» тощо, тому став масовим; 4. Терор більшовиків опирався не на правову базу та судові органи, а виконувався з допомогою «надзвичайної комісії» та революційного трибуналу; 5. Більшовики застосовували різні види покарання: примусові роботи, тюремне ув'язнення, масові розстріли; 6. Репресії більшовиків не допомогли їм утримати владу на Миколаївщині в 1919 році.

REFERENCES

1. Bilokin', S. (2016). *Masovyj teror iak zasib derzhavnoho upravlinnia v SRSR, 1917–1941 rr.: dzhereloznavche doslidzhennia*, K. : Ukr. propilei. [in Ukrainian].
2. Baberovski J. (2007). *Chervonyj teror. Istorii stalinizmu*, K. : K. I. S. [in Ukrainian].
3. Serhij Ziat'iev. (2018). *Chervoni upyri. Vijs'ko Ukrainy – The army of Ukraine*, 9, 56–60. [in Ukrainian].
4. Bojko O. (1999). *Istoriia Ukrainy*. K. : Akademiia. [in Ukrainian].
5. (1962). *Nikolayevshchina v gody inostrannoy voyennoy interventsii i grazhdanskoy vojny (mart 1918 g. – dekabr' 1920 g. Dokumenty i materialy*. Kherson : Knizhno-gazetnoye izdatel'stvo. [in Russian].
6. Mel'gunov S. (1991). *Krasnyy terror v Rossii*. Simferopol' : Tavriya. [in Russian].
7. Piskurov S. (2008). K voprosu o date gibeli vitse-admirala, byvshego komandira Nikolayevskogo porta i Nikolayevskogo gradonachal'nika A. I. Myazgovskogo po dokumentam GANO. Abstracts of Papers '08: VII Mykolaivs'ka oblasna kraieznavcha konferentsiia «Istoriia. Etnohrafia. Kul'tura. Novi doslidzhennia». (pp. 6–17). Mykolaiv. [in Russian].

⁴³ Мельгунов С. Красный террор... С. 132.

⁴⁴ // Южное слово, 4 жовтня, 1919 р. № 141.

⁴⁵ ДАМО. Ф. 484. Оп. 1. Спр. 2199. Арк. 109 зв. – 110, 123 зв. – 124, 130 зв. – 131.

⁴⁶ Николаевщина ... С. 155.

⁴⁷ ДАМО. Ф. Р-2737. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 60, 66; // Известия. Миколаїв, 8 серпня 1919 р. № 107, 10 серпня 1919 р. № 109.

*Alexander SEREDINSKY,
Candidate of Historical Sciences,
Deputy Head of Department
information and use of documents of the
State Archives of Mykolaiv region,
Mykolaiv, Ukraine,
e-mail: seredinskiy.arhiv@ukr.net*

RED TERROR IN MYKOLAIV REGION IN 1919

The theme of the red terror in Mykolaiv region in 1919 is virtually unexplored. The study of the problem that is discussed in this article is necessary and relevant in connection with new conceptual approaches in the studying of the issue of the red terror in Ukraine during the Civil War. The process was aggressive, not an act of self-defense, as the Soviet historians claimed. The purpose of the article is to comprehensively analyze the processes associated with the emergence of Bolshevik terror, to characterize the means and mechanisms of the terror, to find out that the terror was unable to help the Bolsheviks to retain power in Mykolaiv region in 1919. The challenge is to characterize the economic course of the Bolsheviks called "military communism", which led to mass peasant uprisings in the territory of Mykolaiv region, to recognize that the Bolsheviks' terror was aggressive against entire sections of the population who were outlawed, to find out what to do relied not on legal laws or the judiciary, but carried out with the help of "extraordinary commissions" and revolutionary tribunals, to characterize the types of punishment associated with the red terror: forced labor, imprisonment, mass shootings, to highlight the consequences of Bolshevik terror in Mykolaiv in 1919.

In the article the author gives the sad statistics of the red terror in the Mykolaiv region and concludes that the red terror was an aggressive, not a defensive phenomenon, that it was directed against entire sections of the population, outlawed by the Bolsheviks; the terror of the Bolsheviks relied not on the legal basis and the judiciary but on the basis of "extraordinary" and the revolutionary tribunal; The Bolshevik repression did not help them retain power in 1919.

Key words: *terror; an extraordinary commission of the fight with counter-revolution; speculation; sabotage; official crimes; revolutionary tribunal; imprisonment; executions; uprisings.*

Рецензенти: *Котляр Ю., д-р іст. наук, професор;
Левченко Л., д-р іст. наук, професор.*

© Серединський О., 2019

Статтю подано до редакції 16.12.2019.